

Lidt om ældre Tiders Statistik *).

Af

Axel Holck.

I.

En Fremstilling af ældre Tiders statistiske Virksomhed nødes til at tage Begrebet Statistik i videre Omfang end det nu gængse. Et snævrere Synspunkt ud fra den nu raadende Opfattelse vilde faa meget til at synke ned under Horisonten, der den Dag i Dag hører til Statistikens Grænseegne og dengang næsten var dens egentlige Jordbund. Gaar man et Hundrede Aar tilbage, finder man »Statistik« — »statistiske Beskrivelser«, »statistiske Breve« o. s. v. — paahæftet en stor Mængde Arbejder, der ikke give Tal og næppe nok saadanne Data i Ord, hvorpaa Statistiken kan bygge sine Talrækker op, eller Tal saa spredte, at de se ud som tilfældig løsrevne Blade af en Notebog. Da Statistiken i Slutningen af forrige Aarhundrede gik op for Almenhedens Bevidsthed, var man tilbøjelig til at hæve den fra dens naturlige jævne Stade op imod

*) Indledningsafsnit til Forfs. i Løbet af kort Tid udkommende Arbejde, udgivet af Statens Statistiske Bureau, om officiel dansk Statistik i første Halvdel af det 19. Aarh.

Lidt om ældre Tiders Statistik *).

Af

Axel Holck.

I.

En Fremstilling af ældre Tiders statistiske Virksomhed nødes til at tage Begrebet Statistik i videre Omfang end det nu gængse. Et snævrere Synspunkt ud fra den nu raadende Opfattelse vilde faa meget til at synke ned under Horisonten, der den Dag i Dag hører til Statistikens Grænseegne og dengang næsten var dens egentlige Jordbund. Gaar man et Hundrede Aar tilbage, finder man »Statistik« — »statistiske Beskrivelser«, »statistiske Breve« o. s. v. — paahæftet en stor Mængde Arbejder, der ikke give Tal og næppe nok saadanne Data i Ord, hvorpaa Statistiken kan bygge sine Talrækker op, eller Tal saa spredte, at de se ud som tilfældig løsrevne Blade af en Notebog. Da Statistiken i Slutningen af forrige Aarhundrede gik op for Almenhedens Bevidsthed, var man tilbøjelig til at hæve den fra dens naturlige jævne Stade op imod

*) Indledningsafsnit til Forfs. i Lobet af kort Tid udkommende Arbejde, udgivet af Statens Statistiske Bureau, om officiel dansk Statistik i første Halvdel af det 19. Aarh.

Skyerne, med Udsyn ud over det ganske Kosmos. Den passede godt for Oplysningstidens ofte lidt nyfigne og naive Videlyst og Nyttekultur, den skulde svare paa alt muligt og derfor ogsaa skaffe sig selv videst muligt Besked.

Forundringen, den utrættelige og tilsyneladende ofte saa hensigtsløse Kommen med sine »Hvorfor«. Barndomstidens Privilegium, kendetegner ogsaa Statistiken i dens første Dage, da den frejdig binder an med alt, og da hver Strimmel Papir, der giver en eller anden positiv Oplysning om Samfundets nærværende Tilstand, af Statistikens Dyrkere indrangeres som interessant og, hvis et eller andet Regeringskontor er Kilden, kostbar Viden under den rummelige Gruppe »authentische Actenstücke«. Lysten til at stille sin statistiske Viden bredt til Skue faar Luft i de talrige Tidsskrifter, hvor slige Oplysninger gerne puttes ind i raa Tilstand, eller hvor hver saadan Stump statistisk Viden giver kaldede og ukaldede Statistikere kærkommen Anledning til vidtrækkende Slutninger fra Enkeltheden til Helheden, en højst modig Konjunkturalstatistik. Statistiken opfattes af dens ivrige Dyrkere som en Art alt omfattende Topvidenskab, i hvis Spids den menneskelige Viden om Samtiden løber op, den uundværlige Vejleder for den oplyste Statsmand og den nyttige Samfundsborger. Ved dens Hjælp skulde Statsmanden kunne vurdere de enkelte Landes militære Modstandskraft, deres Hjælpkilder og Evne til at holde ud, først ved den kunde man klargøre sig en Skats økonomiske Rækkevidde og dens Provenu, og hos den skulde ogsaa Oplysninger hentes om alle Kulturforhold, om Skoler, Kirker og Sædelighed, om Literatur og Fagvidenskab o. s. fr., og

altsaa ikke blot fra talmæssige Kilder, men ogsaa fra de beskrivende Ords brede Strøm.

Imidlertid blev Statistikens Bane ikke saa glørværdig, som dens Tilhængere gerne vilde. Samfundet var langt fra til Sinds at anerkende den efter dens formentlige Fortjeneste og at aabne Dørene paa vid Gab for dens noget parvenuagtige Fremtræden; de forskellige Videnskaber, mellem hvilke den havde albueth sig frem, og paa hvis Territorium den var skredet ind, vare paa deres Post overfor den, og dens Manøvreren med Talrækker af problematisk Beskaffenhed bragte den ofte i Miskredit*). Ogsaa fra oven iagttog man gennemgaaende ret stor Kølighed, Regeringskontorerne drejede gerne Nøglen forsvarlig af for den ubudne Gæst, hvis Kolportage af alskens »Statsmærkværdigheder« kunde give Anledning til samfundsfarlig Kritik af Statens Handlinger og vigtig Snakken med i Statsanliggender, og hvis særlige Interesse for Finanserne, for Regeringens Anvendelse af Pengene, ligefrem forekom mistænkelig og paatrængende**).

Samtidig og i Aarsagssammenhæng hermed foregik der ogsaa et Omslag i Statistikens Syn paa sig selv. Under Erfaringernes Tryk, stillet overfor alt det opsamlede Materiale, der skulde tilrettelægges, begyndte den efterhaanden at besinde sig, søge sin Begrænsning

*) Saaledes skriver Say: »Quand je vois qu'il n'y a pas d'opération détestable qu'on n'ait soutenu et déterminée par des calculs arithmétiques, je croirais bien plutôt que ce sont les chiffres qui tuent les états«.

**) I saa Henseende er det franske Kejserdømmes og Bourbon'ernes Holdning ret typisk. Kejserdømmets »craintes d'une invasion de la statistique dans les arcanes du gouvernement« medførte Standsning i flere paabegyndte statistiske Foretagender.

og med Videnskabernes fremadskridende Specialisering afslutte sig i sit snævrere Domæne. Man ryddede op i dens Pulterkammer af alt muligt, hvor Jura (Love og Lovkyndighed), Historie, Topografi og Geografi, Botanik og Zoologi, Kultur- og Sprogvidenskab (en Slags Folklore), Bibliografi, Polyteknik, Kameralvidenskab, Nationaløkonomi og Statistik i Ordets moderne Betydning laa hulter til bulter, uopløselig og uhjælpelig mellem hverandre, og forsøgte i denne polyhistoriske Labyrinth at finde den egentlige statistiske Traad.

Det er dog først adskilligt ind i det 19. Aarhundrede, ikke mindst ved Paavirkning fra den Quetelet'ske Skole, der danner Bindeleddet med tidligere Tiders politiske Aritmetik, at Statistiken i saa fremtrædende Grad bliver Talvidenskab og Talkunsten, en Talvidenskab, som til en Begyndelse modig paa de store Bedrifter og anlagt paa ved Talerfaringer og logisk-matematiske Love at stille Fremtidens Horoskop efterhaanden glider over fra den store Frase til et jævnt, nøgternt Sprog og en sindig Syslen med Masseiagttagelser, af hvis Kaos man varsomt udleder Udviklingens Bevægelsesretning.

Til en Fremstilling af dansk Statistiks Udvikling indtil Midten af 19. Aarhundrede hører derfor ogsaa en nøjere Redegørelse for, hvad og hvor meget Tidens ledende Aander efterhaanden lagde ind i Statistikens Begreb, hvorledes Staterne stillede sig til de stigende Krav om Statistikens Indflydelse paa Samfundslivet, og i hvor høj Grad og paa hvilken Maade de tog den i Tjeneste som et Led af selve Regeringsmekanismen. Afstanden mellem da og nu vil mærkes stor, og dog vil man ikke helt sjældent med Hensyn til Statistikens

Maal og Midler faa Indtrykket af, at Kredsløbet i den seneste Tid igen er drejet en Kende henimod saadanne gammeldags Retninger, som den klassiske Statistik med dens rene Talmethoder var tilbøjelig til at stemple som det blotte Dilettanteri. Naar den nyeste Statistik maalbevidst og ubekymret, om dens Methode er ren eller blandet, ofte ved Siden af selve Masseiagttagelserne i Tal tager sin Tilflugt til Ordet som selvstændig værdifuld Faktor, til Enquêten, den historisk-beskrivende Oversigt, den løsrevne Talnotits og den repræsentative Methode for saa alsidig som muligt at belyse Æmnet, er der her næppe rent tilfældige Berøringspunkter med den ældre, naive Statistiks famlende Methoder.

Om end Statistikkens Udviklingsgang er et grumme fagligt Æmne, hvis Enkeltheder kun ville kunne paa-regne nogen Opmærksomhed hos dem, der til daglig sysle med Tallene, stille Spørgeskemaer op, sætte Urmaterialet i Tabeller og uddrage Resultaterne heraf, vender det dog en ikke uvigtig Side ud imod de almene Interesser. Gennem en Skildring af Statistikkens Fremadskriden vil der ogsaa falde lidt Lys hen over Menneskets skiftende Videlyst, dets samfundsinteresserede Trang til at klargøre sig og forstaa den Mekanisme, hvoraf det selv er et Led, til bogholderimæssig at kontrollere Statsmaskineriet. Samfundsborgeren, der skal lovgive eller interesseret leve med i Lovgivningsarbejdet, maa give Statistiken en Hylde i sin Haandbogsamling, Statistikkens Liv staar i ret naturlig Forbindelse med Væxten i Samfundets politiske Selvbevidsthed, og det er derfor ingen Tilfældighed, naar større Deltagelse i det offentlige Liv og statistiske Fremskridt gerne gaa Haand i Haand: Danmark fik

sit Tabelkontor — et velment, men ganske vist ikke vellykket Forsøg — under den økonomiske Frihedsæra i Slutningen af det attende Aarhundrede, sin Tabelkommission, da Provinsialstænderne gennemførtes, og sit statistiske Bureau samtidig med Grundloven.

2. Statistikens Udvikling i Europa. med særligt Hensyn til de statistiske Bureauer.

Omkring det nittende Aarhundredes Begyndelse har Statistiken endnu ikke skabt sig sit faste Leje, og det er plumrede Vande, den fører med sig i sit Løb. Af de Strømme, der snart sammenløbende, snart paa tværs af hinanden bestemme Løbets Retning og Hastighed, er Universitetsstatistiken, saaledes som den mest udpræget formedes og øvedes ved de tyske Lærestole, til en Begyndelse den dominerende. Saa uensartede og vage i Opfattelsen af Statistiken de forskellige statistiske Universitetsarbejder og lignende Værker af private Lærde kunne være, saa samle de sig dog mere og mere om »Staatszweck« som den Grund, hvorpaa den statistiske Bygning skal rejses, og det er en overordentlig stor Mængde Data, der lægges frem i disse højst omstændelige statistiske Beskrivelser. Den politiske Aritmetik's Strøm udgaar især fra England, løber dybt nede og ofte umærkelig; stærkt og ikke sjælden temmelig ensidig rettet mod alle Forsikringsspørgsmaal staar den tysk polyhistorisk Universitetsvidenskab fjern, først i 1830'erne kommer den helt op paa Overfladen og bliver for en Tid primus motor. Fra anden Side dyrkes Tallene mere bogholderimæssig, stilles kaligrafisk op i alenlange Tabeller, helst fint kobberstukne; de mange sirlige Tal synes dog til Tider

næsten at være til for Rubrikkernes Skyld og ikke at have overmaade meget med Virkeligheden at gøre. Endelig er der en fjerde Strømning, der i denne Forbindelse interesserer mest, den officielle Statistik, Bureau- og Kontorstatistiken. Dens Existensberettigelse er Forvaltningsøjemedet. Saa er det en Krig, saa et nyt Skattepaalæg eller andre bestemte praktiske Formaal, der faa den til at tage Affære. Ogsaa for den er Tabellerne det fornemste Udtryksmiddel. Apparatet, hvorefter de tilvejebringes, gaar ofte mekanisk og let nok for sig og kan indstilles, alt efter Omstændighederne, til hurtigere eller langsommere Expedition. Der afkræves Embedsmændene Oplysninger, som de ofte maa give paa bedste Beskub og uden nærmere Anvisning paa, hvorledes Materialet skal samles, eller ogsaa hjælper man sig med Data fra enkelte smaa Omraader, hvorfra man da kan slutte videre. Kancellisterne tælle, beregne og forme Tabellerne, som derefter underkastes den for Kontoret aabenbart ikke mindst betydningsfulde Behandling: en pillen og fin Afskrift ved Skriver og Volontær.

Universitetsstatistiken saa med Mistillid til denne lidet videnskabelige Kollega, der sad inde med Nøglen til alle de Skatkamre af Mærkværdigheder, den selv kun med Besvær skaffede sig, og udmøntede det, naar det overhovedet fik Lov at cirkulere, i undervægtigt Metal. Det er ofte haarde Ord, dette den videnskabelige Samfundsaafts aarvaagne og kritiske Organ lader falde om de officielle Data, som naar Schlözer — lidt naivt — giver fejle officielle Tal Skylden for, at Maria Theresia tabte et Rige, og at »Dværgerne Sverrig« 1788 erklærede Rusland Krig. Ved samme Lejlighed kriti-

serer iøvrigt Schlözer skarpt Regeringernes Hemmelighedskræmmeri: da god Statistik bliver Despoternes Anklager og viser deres Synderegister, se de med skæve Blikke paa al ærlig Statistik, men de blive derved Anledningen til, at Statistikens »Bastardsøster, *chronique scandaleuse*« kommer frem i dens Sted, medens aaben og Aar for Aar fortsat Statistik skulde være som et Barometer for borgerlig Frihed.

Det er en overmaade righoldig og bindstærk Litteratur, der knytter sig til Universitetsstatistiken, med Achenwall som Foregangsmand og Toze, Meusel, Schlözer, Lüder, Hassel og Schubert som nogle af dens bedste Navne. Dens Arbejdsmethode betingede denne Bindstyrke; Datidens Statistikere vare jo saa at sige altædende: Dagbladsnotitser og Taldata, literære Værker og naturligvis først og fremmest Regeringsmeddelelser maatte holde for til deres møjsommelige Detailbeskrivelser, hvor den moderne historiske Statistiker, vadende mellem Masser af LigeGYldigheder og vidtløftige, almindelig holdte Reflexioner, dog kan plukke adskilligt Stof, netop mellem meget af det, som man den Gang ofte selv betegnede som fremtidigt Makulatur, forsaavidt som man nemlig saa Statistikens Opgave i Beskrivelsen af enhver Tids nærværende Tilstand. Denne Litteraturs videnskabelige Gehalt var da ofte kun saa som saa, den blev til syvende og sidst kun en Katheder- og Studerestue-Statistik, der manglede den levende Rapport til det Samfund, den vilde beskrive.

For Danmark har denne tyske Statistik en særlig Interesse. Dels foregik der jo via Kiel en livlig aandelig Samfærdsel, dels kom vort Land, dengang et

Rige af Middelstørrelse og i militær Henseende dog vel altid en Faktor at regne med, til at figurere mellem det Udvalg af Statsbeskrivelser, hvori Tidens »Staatenkunde« excellerede.

Saaledes havde allerede Achenwall taget Danmark med i sine Mønsterbeskrivelser af Lande*), og i den følgende Tid blev den statistiske Beskrivelse ikke sjælden indskrænket til de samme Riger. Ved denne Landebeskrivelse er Statistiken i Færd med at annektere Geografien, Fortidens Kosmograf begynder saa smaat at blive Statistiker, og der banes Vej for en sammenlignende Statistik. Statistikens Forhold til Kulturlandene dengang havde ikke ringe Lighed med Nutidens Stilling til de exotiske Lande, hvor man ofte nødes til ved Siden af Naturbeskrivelser at give løse Skønstal i Stedet for sikre, positive Data. Allerede lidt før Achenwalls Tid havde Geografen Büsching, til lidt Oplivelse, anbragt statistiske Data i sine Arbejder, og han havde banet en Vej, der senere delvis fulgtes af Balbi, Gioja, Malchus o. a., for Sammenligninger ikke Land og Land imellem, hver for sig, men Landevis for hvert enkelt Æmne. I

*) Allerede den danske J. P. Anchersen havde i »Descriptio statuum cultiorum in Tabulis« (Kbhvn. og Leipzig 1741) i Tabelform givet Oplysning om Fladeindhold, Befolkning, Religion m. m. i de vigtigste Stater. Af Værker, hvori Danmark beskrives, kunne bl. m. a. nævnes: E. Toze »Der gegenwärtige Zustand von Europa« (1769), [en 4de ufuldendt Udgave ved V. A. Heinze 1790 ff.; Værket oversat paa Dansk ved Steenstrup, Kbhvn. 1788], Catteau: »Tableaux des Etats danois. 2 Bd. 1802, Meusel: »Lehrbuch der Statistik« etc. J. M. v. Lichtenstein. »Lehrbuch d. Statistik« (1821), Friherre v. Zedlitz, »Europa im Jahre 1829« etc. Senere kommer F. B. Webers »Histor. Stat. Jahrbuch«. Om den universitetsstatistiske og anden statistisk Literatur se: X. Heuschling: »Bibliographie historique de la statistique«. (Bruxelles 1845).

Danmark, som ogsaa har lidt af Æren for Malthe-Bruuns geografiske Arbejder i Büsching's Smag, staar Gliemann som Repræsentant for de Geografer, der med Mishag ser Statistikkens Indgreb paa deres Omraade*).

Ud af disse Statsbeskrivelser's Praxis, der let medørte Grænsestridigheder med Nabovidenskaber, af deres Valg af Æmner, og det Synspunkt, de anlægge, kan man vel konstruere sig en Statistikkens Theori for den Tid, men det er dog først ved Studiet af Datidens selvstændige statistisk-theoretiske Arbejder, at man faar fuld Klarhed i saa Henseende.

Først fra 19. Aarhundrede træffer man paa egentlige theoretiske Fremstillinger af Statistikkens Opgave, om end en Theori vel alt kan siges at være udformet af Conring o. a. Det Værk, der her i lange Tider blev det bestemmende, er Schlözer's, hvori Theori og Praxis skilles fra hinanden, og Statistiken stilles i Forgrunden som en selvstændig Disciplin. I Frankrig behandles dette Æmne samtidig af Peuchet (1801), senere af A. E. de Férussac, i Italien bl. a. af Cagnazzi (1808). Omkring Schlözer slutter sig en Række Forfattere som Göss (1804), Butte (1808) og Mone (1824), og det er egentlig først gennem Quetelet — »Sur l'homme« 1835 —, at Glorien om disse Arbejder mister sin Forgyldning. Ogsaa i Danmark er Schlözer's Indflydelse raadende. Gennem den højt ansete holstenske Statistiker, Kielerprofessoren A. C. H. Niemann (1761—1832), der 1802 skrev »Skizze zur Beschreibung eines Landdistricts« (som Særtryk »To-

*) »Det eneste, den nyere Tids Geografer kunne rose sig af, er, at de rensede Jordbeskrivelsen for statistiske Data, hvilket i Midten af det 18. Aarhundrede lader fremstaa en Videnskab, Statistiken. ...« (Th. Gliemann: »Den danske Stats geogr. Beskriv.« I. Kbh. 1817).

pogr. Taschenblätter») og 1807 »Abriss zur Statistik und Staatenkunde«, et af Datiden højt vurderet Arbejde, have vi tidlig den Schlözer'ske Retning inde paa Livet. Allerede af den Grund turde et Omrids af Schlözer's Theori være paa sin Plads her.

I Schlözer's Statistik »Einleitung zur Statistik«, Allgem. Statistik, 1ste Hæfte (Göttingen 1804), er det let nok at finde Snurrigheder*). Det vilde dog være uretfærdigt at lade Kritiken blive hængende i disse, lige saa ubilligt, som naar man vilde affærdige et gammelt Portræt af en Hædersmand med et lille Smil over den pudsige Paryk, der nu er et tilbagelagt Stadium, og over det Præg af naiv Vigtighed og Selvbehag, som Dragtens morsomme gammeldags Snit og hele Positur kan lægge over Skikkelsen. Schlözer skal ikke bedømmes ud fra et ensidig politisk-aritmetisk Synspunkt, der kan være saa frugtbart i mange Retninger, men til Gengæld ikke sjælden er berøvet den vide Baggrund af »humaniora« i Ordets bogstavelige Betydning, der hindrer abstrakt og regnemesteragtigt Snæversyn. Den officielle Statistik, den Schlözer dog særlig tænker paa, kan ikke lægge afgørende Vægt paa at udfinde og anvende statistiske Methoder og Formler, der iøvrigt vilde kunne anvendes paa ligegyldig hvilke Talstørrelser, Kommaer i en Bog, Fremmedord i et Sprog, Træer i en Skovkultur o. s. fr., den maa løse sin Opgave med »Staatszweck« for Øje, og maa søge ved Hjælp af sine Masseiagttagelser at udfinde ikke eviggyldige Love, som Matematiken og ikke Livet kender, men kausale Regelmæssigheder i Samfundslivet, som

*) Se John, »Gesch. d. Statistik« (1884), hvor dog hans Betydning for den officielle Statistik fremhæves.

dette nu en Gang gennem bestemte Love, gennem Vane og Vedtægter har formet sig, og som kun have Gyldighed, saa længe disse Forudsætninger bestaar. Husker maa paa disse forskelligartede Krav til praktisk Nytte og videnskabelig Stringens, der gerne ville blive stillede til den officielle Statistik, vil man finde ikke ringe Klarsyn og adskillig bon-*raison* i Schlözer's System.

Ifølge Schlözer er Forudsætningen for en Statistik, at man fra Familielivet og det borgerlige Samfund er kommet til Statssamfundet; kun Menneskegrupper, der bo i Statssamfund, er en værdig Opgave for Statistiken; denne har bl. a. et direkte praktisk Formaal, idet den lærer Statholdere, Guvernører, Præfekter og andre paa rette Maade at affatte de aarlige Indberetninger. Det vilde være heldigt, om man f. Ex. delte et Land i 20 Beskrivelser, hver for sit Omraade indeholdende alle statistiske Data; den Statslærde skulde da træde til med den 21de Beskrivelse, og af de tusind Mærkværdigheder drage det frem, der har en aabenlys eller skjult Indflydelse paa Statens Vel, til Nytte for Embedsmanden, Statsborgeren, Verdensborgeren. Statistikerens skal fare med Takt, han skal ikke i sin Beskrivelse udlosse al mulig, f. Ex. statistisk, geografisk, botanisk og entomologisk Viden, det kan ikke forlanges af Statistikerens, at han skal være Zoolog og Entomolog, han behøver derfor ikke at omtale alle Dyreformer, men han maa heller ikke forbigaa noget vigtigt, f. Ex. ikke en Træorm, der er økonomisk farlig for en Stat. Den statistiske Beskrivelse skal først og fremmest eje Sandhed, — »aber ein Factum ist ein eigensinniges Ding und ein statistisches Factum das allereigensinnigste« — kun Regeringen kan fremskaffe de vigtigste statistiske Data,

men for at de officielle Tal kunne blive nyttige, maa der kræves tydelige Forskrifter, »kunstgerechte« Modeller, der kunne udføres let og ensformigt. I Forskriften »vires unitae agunt« finder Schlözer den forløsende Formel, og efter hans Anvisning blive da for lang Tid Statskræfterne Statistikens Alfa og Omega. Vires ere Menneskene, Landet, Produktionen, de cirkulerende Penge. Der kræves imidlertid, at disse skulle være forenede (unitae); derfor bliver Regeringsform og Forfatning en vigtig Opgave for Statistiken. Formelens 3die Led (agunt) gaar paa Forvaltningen, ved hvis Hjælp de forenede Kræfter skulle gennemføres. I Foreningen af disse tre Led har Statistiken et fuldstændigt og sammenhængende Hele for en Statsbeskrivelse. Dennes Methode kan efter Schlözer væsentlig sammenfattes saaledes: Statens Embedsmænd skaffe Materialet til Veje, private Videnskabsmænd samle, ordne det og give Resultaterne, og endelig skal den statistiske Theoretiker give Forskrifter for den Kunst at tilvejebringe Materialet og samle det.

Med Hensyn til Materialets Tilvejebringelse ved Regeringen kræver Schlözer Oplysninger samlede, alt af Fagfolk hver for sit Omraade, om Landets nøjagtige Areal og fysiske Beskaffenhed, dets geografiske Forhold, dets Produkters Art og Mængde, Landbrugets, Handelens, Haandværkets og andre Næringsvejes Udbredelse, samt Folkemængdens Størrelse (gennem Tællinger).

Efter at en saadan »Grundstatistik« er tilvejebragt, skal Statholdere og lignende Embedsmænd ved Hjælp af erfarne Folk og kyndige Redaktører affatte tableaux annuels, annuaires, og af disse Provinsberetninger, der bør udkomme hvert 5. eller 10. Aar i ny Udgave, vil

man lære — jo bedre og tilforladeligere, des større Tallene ere — den forbavsende Regelmæssighed, der hersker i Tallene, saaledes med Hensyn til Liv og Død, hvilke Forhold hidtil kun tre Lande, Sverrig, Preussen og Danmark, have behandlet fyldestgørende.

Medens Privatstatistikerens altsaa som Regel ikke selv kan skabe Materialet, er der dog god Brug for hans Virksomhed, idet han kan samle og bearbejde det forhaandenværende righoldige Materiale: officielle »Urkunden« (Traktater, Forordninger o. desl.) samt offentlige Data, Indlændiges Skrifter om Landet eller Dele af det, Rejsebeskrivelser (overfor disse tilraader Schlözer dog stor Varsomhed) og Aviser, hvilke dog ofte blot befordre »en Smaalighedens Aand, vidtsvævende pedantisk Kancelli- og Komplimenterstil« med Tilbehør at »Slavesind«. Ved Hjælp af alt dette sættes Videnskabsmanden i Stand til at give en generel eller speciel raisonnerende-pragmatisk Statistik; han kan give en historisk Statistik ved at se tilbage og skildre Datidens Tilstand, idet man kan lade Statistiken staa stille, hvor man vil — her kommer Schlözer's berømte omstridte Maxime: »Historien er fortløbende Statistik, Statistik stillestaaende Historie« — og han kan overskride det enkelte Lands Grænser og give en Verdensstatistik (som Gatterer's »Ideal einer allgemeinen Welt-Statistik« Göttingen 1773), eller en sammenlignende Statistik som Büsching's. Endelig skal Theoretikeren afgrænse Statistiken overfor andre Discipliner, uddanne Kunsten at spørge, ikke blot dens »Hvad«, men ogsaa dens »Hvorledes«, saaledes ved Affattelsen af praktisk formede Modeller for Tabellerne, en Kunst, der udvikles, naar man nøje følger med, og forbedrer, de forskellige

Landes Statistik og ser, hvad de byde, t. Ex. benytter Svenskernes Kirke- og Folkelister, Preussernes Industri- og Østerrigernes Militærlistor.

Det vilde sikkert være en overflødig Digression at komme nærmere ind paa Datidens vidtløftige og ret ufrugtbare Drøftelse af Statistikens Begreb og dens Utaal af Definitioner. Göttingerskolen formaaede i alt Fald ikke at løse Spørgsmaalet tilfredsstillende eller i Praxis at holde Statistikens Sti ren, og om end senere Tiders, særlig den officielle, Statistik har spundet videre paa denne ældre Statistiks røde Traad: Stats- og Samfundsideaen, blev det dog efterhaanden fra den Retning, der fortsætter den politiske Aritmetik's Traditioner, at de vigtigste Impulser udgik.

Medens J. Fallati's »Einleitung in die Wissenschaft der Statistik« (Tübingen 1843), et meget tørt og skematisk Arbejde, viser stor Stringens i den systematiske Opbygning, men næppe aabner mange nye Synspunkter, er P. A. Dufau's »Traité de Statistique« (Paris 1840) stærkt præget af Quetelet's Aand. For Dufau er Statistiken den Videnskab, der giver Kendskab til de Love, der hersker i de sociale Fænomener, og Rime-lighedsregningen dens skarpeste og bedste Vaaben; Statistiken har Grundprincip til fælles med den politiske Aritmetik, Maal til fælles med den politiske Økonomi; dens Arbejdsomraade ere alle de Fakta i et Land, som kunne omsættes i »termes numériques«, og hvorpaa dens Methode derfor kan finde Anvendelse. 1847 udkommer i Paris A. Moreau de Jonnés's klare og overskuelige »Elements de statistique«, der er af særlig Interesse for den officielle Statistik, fordi Forfatterens Erfaringer som Direktør for det statistiske Bureau i det

franske Handelsministerium komme Fremstillingen til gode. — Gennem Opstilling af Tabelparadigmer og nærmere Anvisning paa Tællingsmaader udvikles Statistikens Theori og Methode ad anden Vej. Herhen hører t. Ex. »Ideen zur einer staatswissenschaftlichen Statistik« (Berlin 1807), forfattet af Leopold Krug, Medlem af det preussisk-statistiske Bureau. Hans Tabelmønstre omfatte alt muligt — overhovedet er den uforholdsmæssig lange Redegørelse for, hvad der skal spørges om, og Behandlingen af Bearbejdellesstadiet som det underordnede, et Karaktertræk for ældre Statistik — den har ikke alene stærkt leddelte Rubrikker for Høst, Kvægstand, Befolkning o. lign., men kræver ogsaa ret minutiøse Data om Nationalindkomst, Nationalformue, Jordernes Nettoudbytte ved Angivelse af, hvad der gaar med til Foder o. lign., o. s. fr. Samme Retning repræsenterer paa et tidligere Tidspunkt bl. a. Crome, der desuden giver Bidrag til den kartografiske Methode (t. Ex. A. W. Crome: »Producten-Karte v. Europa« [1782], som dog kun giver grumme lidt i numerisk Henseende).

Imidlertid gaar Regeringsstatistiken sin Gang uanfægtet af alle Theorier og Spekulationer. Den forfølger praktiske Forvaltningsøjemed, vækkes til Live, naar noget talmæssigt skal sættes i Scene, for saa atter at falde til Ro mellem de daglige Kancelliarbejder. Den har længe knapt nok sit eget Kontor. Alle ere Statistikere og ingen, alle, for saa vidt ethvert Kontor kan faa talmæssige Opgaver, der da maa besørge ved Siden af andre Sager, ingen, for saa vidt som egentlige statistiske Forkundskaber saa temmelig anses for en

overflødig Vare. Denne Statistik, der endnu ikke har skilt sig ud fra de øvrige Kontoropgaver, er med andre Ord hvad man med et moderne Udtryk kalder »uopløst«. Arbejdsdelingen kommer dog saa smaat i Gang fra Slutningen af 18. Aarhundrede. Under Statslegemets Tilpasning til de nye Forhold skyder Statistiken ny Organer frem, mere eller mindre tilpassede for Behovet. Der oprettes spredtvis statistiske Foreninger, rent private, private med officiøst eller private med helt officiel Karakter, der nedsættes statistiske Kommissioner, og der dannes statistiske Bureauer. I nøje Forbindelse hermed staar den Forskydning, der foregaar i Statens, Regeringens Stilling til Brugen af de statistiske Data. Hemmeligholdelsen af de statistiske Mærkværdigheder begynder at vige for Offentliggørelsen af det statistiske Materiale, der nu tilrettelægges af de til statistiske Funktioner udsete Organer. Men dette Fremskridt tager mange Steder lang Tid. I England havde man længe, allerede i 17. og særlig i 18. Aarhundrede, udgivet »Parliamentary reports« med statistiske Oplysninger, men lige til 1848 er Publikationen af Østerrigs iøvrigt ret udviklede Statistik forbudt, og selv i Preussen, hvor man under Frihedstiden er gunstig stemt for at lægge Kortene paa Bordet, iagttager man dog i Praxis længe Varsomhed i saa Henseende og offentliggør kun enkelte Æmner.

Efterhaanden som Statistiken faar sine Centrer, fremkommer ogsaa hos disses Ledere Trangen til at stille sig i flittigere Rapport til den privatvidenskabelige Statistiks Arbejder. Under de Krav, der nu stilles til den officielle Statistik, voxe dens ledende Mænd, og hos Skikkelser som Hoffmann og Dieterici, Østerrigeren

v. Czörnig, Franskmanden Moreau de Jonnés, Porter i England o. a. gaa praktisk og videnskabelig Statistik Side om Side. Universitetsstatistiken, der netop selv har været ivrig for Oprettelsen af statistiske Regeringsorganer, men nu maa se disse indskrænke dens Arbejdsfelt ved ikke alene at indsamle, men ogsaa at bearbejde og tilrettelægge Materialet. faar middelbart en ikke ringe Indflydelse paa den officielle Statistiks Udvikling. Dens Lærerstole og Regeringens Kontorstole rykkes saa at sige sammen, Universitetslæreren er ofte selvskreven Medlem af de statistiske Kommissioner og et naturligt Kandidatæmne til den statistiske Chefpost.

En sammentrængt Fremstilling af officiel Statistiks Historie i Europa i første Halvdel af 19. Aarhundrede, saaledes som den skal gives paa de følgende Sider, vil have Kortfattethedens Mangler: at slaa visse Data for Bureauernes Oprettelse fast, medens de i Virkeligheden dække over tidligere Tilløb og forberedende Nydannelser. En grundigere Redegørelse maa søges i den ret righoldige Literatur herom.*)

Af de statistiske Organisationstyper — Kommissionen, Bureauet, Foreningen — træffe vi allerede i Midten af 18. Aarhundrede i Sverrig den berømte Tabelkommission, der for lange Tider bliver andre Landes Forbillede. Centralbureauet udformes klart i Preussen,

*) Her kan saaledes henvises til de Beretninger paa de første internationale statistiske Kongresser, som de forskellige Landes Delegerede have aflagt om officiel Statistiks Udvikling i de respektive Lande, endvidere til de af adskillige statistiske Bureauer udgivne Bureau-Historier, Fallati's tidligere anførte Værk, Artikelen »Statistik« i »Handbuch d. Staatswissenschaften«, Mischler's »Handbuch d. Verwaltungs-Statistik« (Bd. I 1892), L. Bruun's »Officiel Statistik« (1895) m. m.

medens den »uopløste« Statistik, med Statistiken fordelt paa de forskellige Regeringskontorer eller paa forskellige statistiske Kontorer med Særformaal, har sit Hovedtilhold i Frankrig, hvorfra der iøvrigt i denne Tid udgaar adskillig ypperlig Statistik. Ogsaa i England er Statistiken uopløst, men her gaar — fraset de tidligere nævnte »Parliamentary reports« — det private Initiativ i Spidsen; saaledes giver Sinclair's Kæmpeværk: en statistisk Beskrivelse af hele Skotland — Forbilledet for saa mange andre Landes Beskrivelse (t. Ex. Begtrup's i Danmark, ogsaa delvis »Amtsbeskrivelserne« her) — Anledning til Dannelsen af en statistisk Forening i Slutningen af 18. Aarhundrede*). T. Ex. i Dresden møder man en saadan privat statistisk Forening udrustet med officielle Beføjelser. Endelig er der den statistiske Centralkommission, saaledes som den udformedes 1841 i Belgien efter Quetelet's Plan: en Kommission bestaaende af de forskellige Departementers Spidser, knyttet til et statistisk Bureau med en ledende Chef**).

I Preussen blev den i de aarlige Mandtalslisters Resultater saa stærkt interesserede Frederik II Grundlægger af en permanent Statistik. Sit egentlige statist-

*) Det Sinclair'ske »Board of agriculture« nøjedes dog ikke med Agrarstatistik. Under Fysiokratismens Æra oprettedes i Slutningen af det 18. Aarh. forskellige Agerdyrkningselskaber, i Paris, St. Petersburg m. fl. St., der bidrog meget til Statistikkens Fremme og ofte tillige virkede som en Slags statistiske Foreninger.

**) Som et karakteristisk Udtryk for den stigende Estime for Statistiken kan anføres K. Gebber's Udtalelser i sin Brochure: »Ueber Statistik u. statistische Behörden« (Marburg 1842), at den Tid vil komme, da Statistiken vil blive til et helt Ministerium paa samme Maade som der, mod Forventning, er blevet oprettet særlige Ministerier for Handel og offentlige Arbejder

istiske Bureau faar det først 1805, paa L. Krug's og Stein's Foranledning. Jena-Slaget afbryder Bureauets Virksomhed, og dets Materiale faar under Krigstiden Husly i den danske Stat. Efter Tilsit-Freden reorganiseres det. Under dets Direktører, Hoffmann, senere Dieterici — der efter Tidens Skik ikke sjælden udgive de officielle Værker helt og holdent under eget Navn — bliver Arbejdsmetoden jævnlig den, at Statistiken om et eller andet Æmne begrænses og uddybes til enkelte Provinser, t. Ex. Kvægtælling for et Omraade, Prisopgørelse for et andet. Offentliggørelsen af Tabellerne sker ret sparsomt, væsentligst for Æmnerne Befolkning, Produktion, Handel og Skibsfart, medens Tabellerne om Forsvar, offentlige Ejendomme, Kredit, Statsgæld o. l. betragtes som Statshemmelighed. Fra 1810 organiseres Bureauet i de 5 Afdelinger: 1) almindelig Statistik, 2) Fødsler, Dødsfald og Vielser, 3) Kirke- og Skolevæsen, 4) Medicinalforhold og 5) Haandværk og anden Produktion; senere kommer den af A. v. Humboldt organiserede meteorologiske Afdeling til. Medens Principet i Begyndelsen er saa vidt muligt en aarlig Statistik, nødes man dog snart til at økonomisere med Materialets Tilvejebringelse og indskrænke sig for de fleste Omraaders Vedkommende til Indsamlinger af det statistiske Materiale hvert 3die Aar.

Bayern har vel allerede fra 1801 et saakaldet topografisk-statistisk Bureau; det har dog væsentlig militære Formaal og gør Statistiken kun liden Nytte. Først godt en halv Snes Aar senere faar dette Land et virkeligt administrativt statistisk Bureau (reorganiseret 1834), der imidlertid foreløbig gennemfører Hemmeligholdelsen af Resultaterne. Her som i de fleste andre

tyske Stater kommer store Partier af Statistiken til at være de enkelte Administrationsgrenes Sag. Dette gælder t. Ex. Baden, hvis 1836 oprettede statistiske Centralkommission saaledes intet har at gøre med den henholdsvis 1829 og 1840 paabegyndte Kriminal- og Civilretsstatistik. Ved den 1822 grundede »Verein f. Landeskunde« i Stuttgart, der knyttes til et to Aar forinden organiseret officielt statistisk topografisk Institut, blev de statistiske Opgaver under Memminger's Ledelse varetagne fyldig for Württemberg; 1840 reorganiseres den officielle Statistik her. I Kongeriget Sachsen træffer man efterhaanden Stadierne: Forening, Kommission og Bureau. Fra 1831 udfolder »Stat. Verein«, ledet af Direktøren for Foreningens Centralkommission Schlieben, en rig Virksomhed (dens mange Publikationer udvexles med den danske Tabelkommissions); Foreningen har Ret til at benytte Regeringens statistiske Materiale, visse Beføjelser til at udspørge Øvrigheden og Pligt til at præstere brugbar Forvaltningsstatistik. Dens Opgaver gaa 1842 over paa en Kommission af Forvaltningsembedsmænd, 1850 træder Bureauet til. Lidt senere end i Sachsen skyde statistiske Foreninger frem i andre tyske Stater, Frankfurt a. M. faar 1836 sin »Verein f. Geographie u. Statistik«, Lübeck nogle Aar senere sin »Verein f. Lübeckische Statistik«*) og Darmstadt 1845 en Forening for Geografi og Hertugdømmet Hessens Statistik. I Hamburg og Bremen dannes der 1847 handelsstatistiske Bureauer (»Amt«).

Maria Theresia og Josef II vare gunstig stemte for Statistikkens Udvikling i Østrig; der tilvejebragtes ad-

*) Uafhængig af den har allerede forinden Zoll-Deputation offentliggjort Handelsstatistiken for Lübeck.

skilligt Materiale, og der lagdes Planer om en større Generalstatistik, hvis Tabeller skulde affattes af kame-ralistiske Videnskabsmænd. Men under 19. Aarhundredes Regime forbenedes den østerrigske Statistik til et stramt Embedsbogholderi, beregnet for snævert Forvaltningsbrug. 1829 lagdes vel Grunden til et statistisk Bureau, men da det intet særligt maatte koste og dets Arbejde bestredes af »Rechnungsbeamten« i Kontorerne, blev dets Betydning foreløbig kun ringe. Dets Arbejdsomraade indskrænkedes i det væsentlige til lidt Befolkningsstatistik og, adskilligt mere, Finansstatistik, der stilledes op uden Textledsagelse, i litograferede Tabeller, over hvis Hemmeligholdelse der vaagedes skarpt; saaledes paalagdes der de Embedsmænd, hvem de tilstilledes, Tavshedspligt, og Tabellerne over Statens Udgifter udfærdigedes kun i to Exemplarer, der forbeholdtes Kejsershoffet. Dets Opgaver og Selvstændighed udvidedes 1840, idet der nu udarbejdedes og tryktes Tabeller over Skibsfart, Handel, Skolevæsen, Jærnbaner m. m., men Publiciteten gennemførtes dog først 1848.

I Frankrig og England møder man i udpræget Grad en decentraliseret Statistik. I Revolutionstiden, under Direktoriet og Konsulatet, er der i Frankrig Bestræbelser oppe for at faa en ordnet Statistik i Gang; allerede Necker havde faaet oprettet et bureau de renseignements, der nærmest havde Handelsbalancen til Genstand, og det stort anlagte Værk: Departementalbeskrivelserne, der paabegyndtes i 1790'erne, medførte Organiseringen af et statistisk Bureau, der havde Tendenser hen imod en alt omfattende Centralstatistik. Under Kejserdømmet og Bourbon'erne ser Regeringen med Mistænksomhed paa Statistiken, der saa let avler

Kritik; det er saaledes betegnende, at den i 19. Aarhundredes Begyndelse i Paris dannede société de statistique, der strax mødtes med megen Velvilje og Imødekommenhed oppe fra, nu hemmes i sin Virksomhed, saa den til sidst gaar ind; i Stedet for opretter Moreau 1829 en rent privat Forening, »Société française de statistique universelle«, der udgiver en statistisk Bulletin. Efter Julirevolutionen kommer (1833, ved Thiers) et stabilt statistisk Bureau i Stand, til Dels med den nyoprettede statistiske Afdeling i »Board of trade« som Forbillede. Det faar Folketælling, Befolkningens Bevægelse, Fattigvæsen og Industri i dette Ords vide Betydning til Æmner. Moreau de Jonnés til Leder og Landets maires til, stærkt overbebyrdede, Gennemgangsled for de statistiske Data. Ved Siden af dette Bureau, der indtager Førerstillingen, virker b. a. fra 1825 et Bureau for Justitsstatistik, 1834 et Bureau for Montanstatistik, medens megen anden vigtig Statistik, om Skoler, udenlandsk Handel, Sparekasser m. m., varetages af Administrationen selv. — England, hvis Statistik længe har sluttet sig nøje til Parlamentslivet, faar 1832 en statistisk Afdeling i »Board of trade«, ledet af Porter og publicerende den aarlige Handelsstatistik. Fire Aar senere indfører en Lov »General register office«, hvorefter Registreringen af Fødsler, Dødsfald og Vielser i England sker ved civile Embedsmænd, og general-registrar hvert Aar udsender et Resumé af Resultaterne. Anden Statistik, om Kriminalforhold, Hær og Flaade, Fattigvæsen, Kolonierne m. m. behandles og offentliggøres af de forskellige Forvaltningscentra. Men adskilligt af det, Regeringen lader ligge, tages med Held op af de dygtig ledede statistiske

Foreninger. Den vigtigste af disse er den 1834 oprettede »Statistical society«, Aaret i Forvejen har Manchester faaet sin Forening, og forskellige andre løse med Held især lokalstatistiske Opgaver.

Den betydningsfulde belgiske statistiske Centralkommission, der afløste et statistisk Bureau og tog sit Forbillede fra den i faa Aar, 1826—30, fungerende statistiske Kommission i Holland, kom væsentlig til at spænde over følgende Hovedopgaver: Folketælling, Beboerens Bevægelse, industri, Agerbrug, Handel og Samfærdsel. En statistisk Centralkommission træffes fra 1836 i Kongeriget Sardinien, en lignende virker fra 1841 specielt for Øen Sardinien. 1834 faar Rusland sit statistiske Centralbureau, medens der samtidig oprettes stedlige statistiske Guvernementskomiteer.

Den første Halvdel af nittende Aarhundrede er da saaledes den officielle Statistiks Grødetid. Udviklingslinierne ere langt fra ens i alle Lande, men mødes ofte i hinanden krydsende Retninger, fra Decentralisation til Centralisation, fra Centralisation til Decentralisation, fra Bureau til Kommission eller omvendt. Men selv hvor Bevægelsen er decentraliserende, er den dog rettet mod Midtpunkter, blot ikke ét, men flere eller mange; ogsaa her søger man at kanalisere Terrainet, saa Statistiken ikke ligger og forsummer over hele Administrationsomraadet, men ledes hen til og samles i statistiske Beholdere. Og alt som Udviklingen stiger, maa den statistiske Forening gennemgaaende vige for de stærkere udrustede statistiske Organer, Kommissionen eller Bureauet. I Virkeligheden er det dog Bureauet, der har sejret. Striden staaer ved Periodens Slutning ikke længere om Bureau eller Kommission i gammeldags Forstand med Arbejdstab og stof fordelt over de forskellige Kontorer. Det, Tiden staaer vaklende og tvivlraadig overfor, er Bureauet i snævrere Forstand med den, inden for Regeringsrammens Grænser, ene ansvarlige og ene administrerende Chef, eller Bureauet i videre Betydning med en Kommission ved Siden, bestaaende af Repræsentanter for de Administrationsgrene, Statistiken har at arbejde med, og andre særlig kyndige.
